

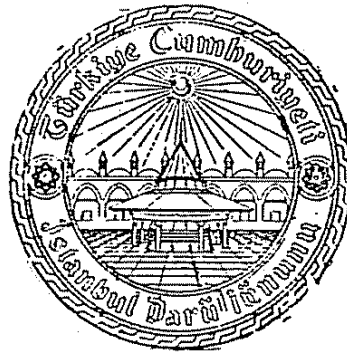
Beşinci Sene

Yirminci Sayı

DARÜLFÜNUN
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

TARİHÎ, İCTİMAÎ, DİNÎ, FELSEFÎ

NİSAN - 1931

İSTANBUL

Cumhuriyet Matbaası

1931

Küçük Asya Yezidîlerinin şeytana tapmaları

(İ. Joseph'in "Devil Worship: The sacred books and traditions of the Yezidis,, nam eseri. Boston, 1919, küçük hacım, 222 sah.)

Yazan : Prof. A. A. Semenow

Rusya hududunda maverayi Kafkasyada, Türkiye, İran ve şimali El-cezirede menfi ideale, İblise tapan bir mezhep yaşamaktadır. Galiba bu mezhep dünyada şeytana tapan yegâne mezhep olsa gerektir. Bunlar "Yezidi,, tesmiye edilen ve Kürtçenin Kurmançı lehçesinde konuşan bir Kürt kabilesidir. Bu mezhep Avrupa edebiyatında kâfi derecede mevzu bahs edilmiş ise de Rus matbuatında bunlara dair malûmat pek azdır. Bu yezidîlere ve onların kaidelerine aitt calibi dikkat ilk malûmatı Rus edebiyatında biz "Baron Agust von Haksthausen" in eserinde (Zakavkaskiy Kray, II, SPB. 1854, sah. 214 - 227) buluyoruz.; bu eserde mevzua dair o zamanki Avrupa edebiyatının bazıları da gösterilmiştir. Yezidîlere dair daha sonraki tetkiklerden S. A. Egiazarev'in "Erivan vilâyetindeki Kürt Yezidîlerin hukuk ve etnografyalarına dair muhtasar taslak,, namındaki eseri (Zap. Kavkaz. Otd. I. R. Geografiç. Ob. XIII, 1891) ve Profesör Marr'ın lisanîyata ait "Yine Çelebi kelimesi hakkında,, unvanlı makalesi (Zap. Wost. Otd. XX, 99 - 151) şayanı zikirdir. Marr bu makalesinde Yezidîliğin menşei meselesine temas etmiştir. Bütün bunlara rağmen Rus müdekkikleri Yezidîlerin akîdeleri sahasında en calibi dikkat olan ve yabancıardan kıskançlıkla saklanan mukaddes kitaplarının metinlerini ihmal etmişlerdir. İşte bu boşluk Avrupa ve son zamanlarda ise Amerika âlimleri tarafından dolduruldu. Yezidîlerin akîdelerini ve dinî felsefelerini tetkik eden eserden biri burada mevzuubah edilen Joseph'in World Worships Serus külliyyatında neşredilen eserdir. (Richard G. Badger neşriyatından).

Müellif Musulda bulunduğu zaman Yezidîlerin akaidi diniyelerinden bahseden yazma bir kitap ele geçirmiştir. "Joseph,, e bu nushayı veren zat onun dostu, münevver ve garp cereyanlarına hüsnü teveccüh gösteren Daud-as-Saig namında biridir. Bu zat Yezidîlerin edebiyatına aşina olmuş ve onların bir çoğuyla, bilhassa Molla Haydarın ailesiyle, münasebette

bulunmuştur. Bu Molla Haydar bütün Yezidiler içinde okuma bilen yegâne zat olup mezhebin mukaddes an'anelerinin hafızıdır.

Bu Yezidî kitabı kısa bir mukaddeme, mukaddes metin ve ilâveyi ihtiva ediyor. Mukaddemede müellif eserin telifi için istifade ettiği me hazları gösteriyor ve Yezidîlerin en büyük azizleri olan "Şeyh Adî,, nin tercüméi halini beyaan ediyor. Mukaddes metinde "Kitabülcilve — كتاب الجلو — ve "Mushafı Riş- مصحف ريش,, (Siyah Kitap) ten ibarettir. (bunun Siyah-Kitap tesmiye edilmesine sebep burada Tanrının Kara-Dağa nüzulü zikredilmiş olmasındandır).

"Kitabülcilve,, Şeyh Adî'nin kendisine isnat olunur. Buna nazaran eser XII nci milâdî asra aîd addedilebilir. "Kitabülcilve" bir mukaddeme ve beş kısa baptan ibarettir. Her bapta hatip, daha doğrusu peygamber sıfatıyla, Şeyh Adî meydana çıkmaktadır. Şeyh Adî mukaddemede diyor ki: âlem yaradılmadan evvel o "Meleki Tavus,, la beraber mevcuttu. O maliki olduğu ilâh Melekei Tavus tarafından hakikat nuruyla Yezidî leri tenvir için gönderilmiştir. Kitabın fasıllarında ise mezhebin talimatı (doktrini) yazılmıştır.

Mushafı - Riş'i menşe itibariyle XIII üncü asra ait addetmek mümkündür. Bu kitap "Kitabülcilve,,den hacim itibarile büyük olup fasıllara ayrılmamıştır. Bu kitap Yezidîlerin kozmoğonileri, tufan, Muaviye oğlu Yezidin mucizevî bir surette doğumu (güya Yezidîler isimlerini bundan almışlar) hakkında şayanı dikkat malûmat veriyor ve taam yemek, yeni sene ve nikâh meselelerine dair bazı kaideler gösteriyor.

İlâve ise 1) Yezidîlerin akide ve ayinlerine dair mevat mecmuası (blief and practice); Şeyh Adinin methiyesi; 3) Yezidîlerin Kürtçe başlıca duaları; 4) Yezidîlerde ruhaniyet sisteminin tavsifi; 5) Yezidîlerin askerlikten affedilmeleri hakkında 1872 senesinde Türk Sultanına verdikleri istidalarını havâdir.

"Joseph,, in sözüne göre metnin tahlili gösteriyor ki bunlar için maddeler muhtelif membalardan alınmıştır: bir kısmı şüphesiz Yezidîlerin dinî kitaplarından ,diğer bir kısmı mezhebe mensup birinin sözlerine göre yabancı biri tarafından Yezidîlerin akide ve âdetlerini tavsiftan alınmıştır, üçüncü kısmı da Yezidî olmıyan birinin Yezidîleri tetkik ve tetebülerinden ve kısmen Yezidîler hakkında Hristiyan olan komşuları arasında rivayet edilen hikâyelerden ibarettir.

Şayanı teessüftür ki mültekit, bu yazılarının nereden alındığını göstermiyor. Fakat şüphe yoktur ki bu maddelerden bir kısmı Suriye lisanından tercüme edilmiştir. Yezidîlerin akide ve adetlerine ait malûmatı ihtiva eden manüskriler (el yazısı kitaplar) son senelerde garbî Avrupaya ma-

lüm oldu. Yezidîlerin akîdelerini ihtiva eden bu nevi eserlerden iki arapça nusha paris millî kütüphanesinde mahfuzdur. (Fond Syriaque no. 306 ve 325). Bu eserlerin metinleri Prof. Broun tarafından tercüme edilerek O. H. Parrynin "Six Months'in a Sirian Monastery,, (1895) nam eserine ilâve olarak neşredilmişti. Aynı vakit Broun bunun arapça metinlerini de neşredeceğini vadetmişti. (bakınız: I. B. Chabot, Jour. Asiat. 1896 IX serie, T. 7 p. 100), fakat vadini ifa etmedi.

Brounun tercüme ettiği eserin de, Josephinki gibi, menşei Musuldur. Kitabülcilve ve yine iki hikâyeyi ihtiva eder. Bu hikâyelerin münderecatının büyük kısmı Joseph'in neşrettiği (Siyah-Kitap) da ve kalan kısmı da "ilâve,, sinde mevcuttur. Şeyh Adî'nin methiyesi ve Yezidîlerin başlıca duaları olan kürtçe metin ise Broun nushasında yoktur. Türk hükûmetine verilen istida da "Joseph,, teki metne nazaran pek muhtasar bir surette naklolunmuştur. Bu istidanın Şammas İeremi Şamir tarafından verilen Berlin nushasından "Lidzbarski,, nin yaptığı tercüme Z. D. M. G. mecmuasında da neşredilmiştir, cilt LI, sah. 592).

Suriyeye ait iki Yezidî metni fransızça ve italyanca tercümeleriyle beraber neşredilmişlerdir: Fransızça olarak Paris nushası üzerinden I. J.B Chabot tarafından "Journal Asiatique,, de 1896 da 9uncu serinin 7nci cildinde; italyanca olarak "Rabban hormizd,, (1) manastırında mahfuz nusha üzerinden Samuel Giamil tarafından "Storia di un Popolo ignoto,, (Roma 1900) da çıkmıştır. Bu eserin müellifi Suriye papaslarından İsak namında bir papastır. Bu zat uzun müddet Yezidîler arasında yaşamış ve onlar tarafından büyük emniyet ve ihtiramla mazhar olmuştur. Papas İsakin eseri ilmihal tarzında telif edilmiştir. Genç Yezidî muallimine kendi halkının akide, an'ane ve âdetlerine dair sualler soruyor ve muallimin de cevapları bu meselelere ait bütün malûmatı ihtiva ediyor. Papas İsakin eseri, galiba, bize malûm olan bütün Suriye ve Arap yazılarına (eserlerine) Yezidîlerin Kitabülcilvesinden maada bir mehaz teşkil etmiş olsa gerektir. Bu yazılardaki malûmatın kısmı azamı bundan alınmıştır. (bu sahada Joseph tarafından kaydedilmeyen eserlerden F. Nau'n RECUEIL DE TEXTES ET DE DUCUMENTS SUR LES YAZ. (Paris 1918) nam eserini gösterebiliriz. Bu eserde Yezidîlerin ayınlerine dair vesikalarla beraber "Kitab al-Cilvah,, ve "Kitab al-Asvad,, tercümeleri verilmiştir. Yine

(1) Geldâni Monofizit manastırı Musulun şimalinde, tahminen 20 mil mesafede bulunan Al-Qosh köyündedir. Bütün Elcezirede takdis edilen Nauma Peygamberin türbesi de oradadır. (Bu manastır hakkında en son malûmat Luce'un «Mosul and its Minorities» nam eserindedir, Londra 1925 sahı 104 ve müteakıf bu meşhur manastırın bir çok resmi de oradadır).

Mis. E. S. Stevens bu kitapları "By Tygris and Euphrates,, nam eserinde (Londra 1923) tercüme etmiştir. O. Anastase Marie Siyah-Kitabın metin ve tercümesini «Anthropos» mecmuasında (Vol. VI, 1911) neşretmiştir. (1).

"Joseph,, in elinde, "Daud as-Sa'i,, in arapça nushasından maada, Elceziredaki en ihtiyar Amerikan misyonerlerinden "A. N. Andros,, tan aldığı iki nusha bulunmuştur. Bunlardan biri yukarda mezkûr Şammas İyerem Şamir tarafından yazılmıştır. (bu nusha Prof. Brounun istifade ettiği nushanın eşi olsa gerektir.).

Şimdi gelelim Joseph tarafından İngilizceye tercüme edilerek neşre-dilen Yezidî mukaddes metinlerinin münderecatına:

Müellif eserin mukaddemesinde (sah. 29) diyor ki "Allah Taalânın yar-dımı ve onun rehberliğiyle biz Yezidilerin tarihini, felsefe (doktrin) lerini ve dinî ayinlerini, onların kitaplarında yazıldığı gibi, beyan edeceğiz. Bu ki-taplar onların malûmat ve müsaadeleriyle bizim elimize geçmiştir. 295 hicride al-Muktedir Billâhın hâkimiyeti zamanında Mansur Hallâç ve Şeyh Abdulkadir Geylânî yaşadılar. O zamanda Şeyh Adî namında biri zuhur et-ti. Bu zat Hakkâri dağlarından gelmişti. Menşei Halep yahut Balabek idi. bulunan "Lâliš,, dağında yerleşti. (2). Bazıları diyorlar ki Şeyh Adî " شيخ عدى ,, nin talebesinden olup "Mervan bin Hakem,, le münasebeti vardı. Tam ismi Şerefettin Ebül-Fazail Adî bin Muafir bin İsmail bin Musa bin Mervan bin Al-Hasan bin Mervân idi. O 558 senesinde vefat etti. Türbesi Musul mülhakkatından ve Musuldan II saatlık mesafede va-ki Baadarı köyü civarında olup bugüne kadar ziyaretgâhtır. Yezidiler Şeyh Adinin yahut talebe ve müritlerinin ahfadıdır; bazı Yezidiler menşelerini Yezide (3) ve diğerleri de Hasan Basriye irca ederler.

Böyle bir kısa mukaddemed ensonra "Kitab al-Cilve,, dercolumuyor. KBunun da bir satırdan ibaret mukaddemesi vardır. Burada müellif (Şeyh Adî) diyor ki: bütün kâinat halkedilmeden evvel o kendi maliki Melek Tavus ile beraber mevcuttu. Onu Melek Tavus kendi has kavmine haki-katı haber vermek için bu âleme gönderdi. Hakikat evvelce şifahî olarak nakledilirdi; sonra işbu "al-Cilve,, kitabıyla oldu ki, bu kitabı dinden ha-riç olanların okumaları ve görmeleri caiz değildir.

(1) Bunlardan maada müellif Yezidilere ait bibliyografî malûmatı verirken bazı mesaileri gösterme-miştir, meselâ D. Pfannmüller'in Handbuch der İslam-Literatur Ber-leip 1923 nam eserinin 318,322-323 üncü sahifelerinde ggsterilen eserler.

(2) Yakut Musul civarında ve onun şarkında bir köyü دليش, tesmiye ediyor. Şeyh Adî bin Mu-safar aş-Şafî bu köyden olup Kürtlerin şeyhi ve imamı (شيخ الاكراد و امامهم) diye zikrolunur (Yakut wüstenfeld neşri, 1924, cilt IV, sah. 374).

(3) Galiba Yezid bin Muaviyedir.

Birinci fasıl (2): ben vardım, şimdi de varım ve ilânihaye kalacağım. Benim tahtı idare ve saltanatımda bulunan bütün mahlûkata ve onların cümle işlerine benim hükmüm caridir. Hini hacette bana itimat edip beni çağıranların yanında serian hazır olurum. Mekânlardan bir mekân benden hali değildir. Hariçlerin maksat ve meramlarına mutabık olmamasından dolayı şer dedikleri bütün vakayide benim iştirakim vardır. Her asrın kendine mahsus bir rehberi vardır. Bunların her biri benim emirlerime muvafık bir surette işlerini görürler. Her batında bunların vazifeleri değişir. Ta ki bu âlemin hâkimi ve onun rehberleri kendi nöbetlerinde vazifelerini ikmal etmek imkânını bulsunlar. Ben her insana tabiatının arzusuна göre haareket etmeğe müsaade ederim, fakat bana muhalefet eden nadim olur. Diğer ilâhlar benim işime karışamazlar ve ben kat'i kaide olarak vazettim ki her insan o veya bu tanrılara tapmaktan içtinap etsin. Hariçlerin ellerinde bulunan kitaplar onlar tarafından tahrif edilmişlerdir; gerçi bu kitaplar mürseller tarafından yazılmış ise de onlar (hariçler) bu kitaplardan inhıraf etmişlerdir; Bu kitaplarda kastan yapılan tebdil ve tahrif mevcut olduğunu onların her biri diğerinin batıl olduğunu ispata ve biri diğerinin kitabını tahkire çalışmalarından görüyoruz. Hak ve batıl bana malûmdur. Vesvese geldiği zaman ben ve bana itimadı olanlarla müttefik olurum. Bundan maada ben mahir hâkimlere nasihat (meşveret) veririm; çünkü bana malûm olan muayyen bir zaman için onları ben tayin etmiştim. Lâzım olan işleri ben hatırımda tutar ve zamanında icra ederim. Benim talimatıma ittiba edenleri öğretir irşat ederim. Kim bana ittiba ve emirlerime itaat ederse o adam lezzet ve diğer hayırlardan behremet olacaktır.

İkinci Fasıl: Adam evlâdına lâzım gelen ve yalnız bana malûm olan mücazâtı ve nice enva ile mükâfat ederim. Yer yüzünde ve yerin üstünde ve altında olan her şeye tasallut benim elimdedir. Bana yabancı olanlarla dostane münasebatı kabul etmem; bununla beraber tahtı itaatımda olan ve hususiyle haslarımdan bulunanları hayırlarından menetmem. Tecrübe-kerdem olanların ellerine işlerimi teslim ederim ve onlar da benim meramıca hareket ederler. Bana sadık olanlara ve benim emirlerime itaat edenlere her türlü surette görünürüm. Ben verir ve geri alırım; fakir ve zengin ederim; bahtiyar ve bedbaht kılarım. Ben bunu her zamanın hususiyetine göre yaparım. Tasarruf ve idareme kimsenin karışmağa hak-

(2) [Kitacülcilve ve Mushafı Rîş metinleri ve türkçe tercümesi Üstat Mûderris Şerif Beyefendi tarafından İlahiyat mecmuasında (cilt III, «Yezidiler» makalesi) neşredilmiştir. Prof. Semenof «Yezidiler» e ait en son mühim tetkik olan bu makaleyi görmüştür. Metinlerin mündericâtını tercümemizde Semenof'tan ziyade Mûderris Şerefettin Beyin tercümesini naklettik.]

kı yoktur. Bana zıddiyette bulunanların üzerine hastalıklar ve ağrılar çelbederim. Bana yakın bulunanlar ise sair benî âdem gibi ölmezler. Bu dünyada tarafımdan tahdit olunan müddetten ziyade kimsenin yaşamasına müsaade yoktur. Eğer istersem onu ikinci ve üçüncü defa olarak tekraren bu veya diğer bir âleme tenasühi ervah tarikiyle gönderirim.

III üncü Fasil: Ben kitapsız irşat ederim. Göze görünmiyen türlü türlü sebeplerle beni sevenleri ve havassımı doğru yola sevkederim. Talim külfetsizdir; her zamana ve muhtelif vaziyete uygundur. Benim emirlerime muhalefet edenleri diğer âlemde tecziye ederim. Bu âdem oğulları vaziyeti kavrayamazlar, bunun içindir ki çok zamanlar galata düşerler. Bütün kara hayvanları, gök kuşları ve deniz balıkları elimde ve tahtı zaptımdadır. Yerin altında saklı ve gömülü olan define ve hazineler malûmumdur. İstersem birinden alırım ve diğerine veririm. Mucizat acayibatımı benden kabul ve zamanında benden talep edenlere izhar ederim; ecnebilerin bana ve benim ittibama muhalefet ve zıddiyetleri kendilerine zarar verir. Çünkü onlar benim olan azamet ve servetimi bilmezler. Ben nesli âdemden lâayık olanları ihtiyar ederim. Kaidemdenberi alimlerin tedbirleri ve bütün müdebbirlerin tağyiri benim tarafımdan tanzim olunmuştur.

IV üncü Fasil: Hukukumu benden başka diğer ilâhlara vermem. Dört anasır ve dört zaman ve dört erkânı mahlûkatın zaruriyatı için lûtfettim. Yahudi, Hristiyan, Müslüman ve sair ecnebilerin kitaplarından benim vazettiğim kaidelere mutabık ve muvafık olanları makbuldür. Muhalif olanları ise onlar tarafından tağyir edilmiş olup makbul değildir. Üç şey benim zıddımdır; ve üç şey benim mebguzumdur. Fakat esrarımı hıfzedener mevaidime nail olurlar. Bana hüsnü teveccühlerinden dolayı mesaibe maruz bulunanların cümlesini âlemlerin birinde her halde mükâfatlandıracam. Benim arzum budur ki benim bütün itbaim ecnebilere karşı bir ittifak teşkil etsin ve müttehit bulunsunlar. Çünkü dağınık halde bulunsurlarsa ecnebilerin galebesinden korku vardır. Ey benim vasiyetlerime ittiba edenler.. İndimden olmyaan akval ve talimleri kabul etmiyerek din ve ismimi ve sıfatlarımı zikretmeyin ki günaha girmeyesiniz. Çünkü siz ecnebilerin ne yapacaklarını bilmezsiniz.

V inci Fasil: Ey bana iman edenler, şahsımı ve suretimi tekrim edin. Çünkü senelerdenber ihmal ettiğiniz işi derhatır ettirir. Şeriatime itaat ediniz. Hâdımlarımın indimden olan ilmi gayptan size vuku bulan telkinlerine kulak veriniz. Talimatımı saklayınız, Yahudi, Hristiyan, İslâm ve saireler gibi hariç olanlara söylemeyiniz. Çünkü onlar benim talimatımın

hususiyetlerinden bihaberdirler. Kitabınızı vermeyiniz. Çünkü sizin haberiniz yokken onlar kitabınızı tahrif ederler. Bu kitapları ezberleyiniz ta ki tahrif edilmemesi temin edilsin,,.

Siyah—Kitap: Bidayette sırrı azizinden Allah beyaz bir inci halkayı halketti; yine Angar naamında bir kuş halkederek bu inciyi onun sırtına koydu. İnci kırk bin sene bu kuşun sırtında sakın oldu. İlk gün, pazar günü Allah Azazil namındaki bir melek yarattı ki bu, cümlelerin reisi olan Tavus Melektir. Pazartesi günü Melek Derdaili yarattı ki, bu Şeyh Hasandır. Salı günü Melek İsraafili yarattı ki bu, Şeyh Şems (eddin) dir. Çarşamba günü Melek Mikâili yarattı ki bu, Şeyh Ebu Bekirdir. Perşembe günü Melek Cebraile yaarattı ki bu, Şecadittindir. Cuma günü Melek Şemnaili yarattı ki bu, Nasraddindir. Cumartesi günü Melek Nuraili yarattı ki bu, Yadin (Fahrettin) dir. Melek Tavusu bunların üzerine reis yaptı. Sonra yedi kat gök, yeri ve ayı yarattı. Fahreddin insan ve hayvan, tuyur ve vahuşu yarattı. Bunları keten torbaların içine koydu; İşte o vakit beraberinde melekler olduğu halde inci zuhur etti. (Fahreddin) öyle bir bağırışla bağırdı ki, İnci ayrılıp dört parça oldu. Ve içinden su çıktı ve deniz oldu. Dünya deliksiz ve deşiksiz yuvarlak oldu. Ve Allah Cebraile bir kuş suretinde yarattı ve onu âlemin dört köşesini yapmak için kendi eliyle salıverdi. Sonra bir gemi yarattı ve otuz bin sene bu gemiye nazil oldu. Sonra geldi ve "Lâleş,, dağında sakın oldu.

Sonra dünyaya sayha etti ve deniz tahaccür ederek toprak zâhir oldu ve titremeğe başladı. Allahın emrile Cebraile beyaz incinin iki parçasını getirdi; bir parçasını yerin altına ve diğer parçasını da semanın kapısına; sonra semaya güneş ve ayı yerleştirdi; Beyaz incinin kırıntılarından yıldızları yaarattı ve süs olmak üzere onları göğe talik etti. Ve ziynet olsun diye meyveli ağaçları, nebatları yarattı. Sonra ferş üzerinde arş (1) halketti. O vakit Allah "Ey melekler, ben Adem ve Havvayı yaratacağım ve Ademin vücudundan Şahar bin Cebri vücuda getireceğim. Ondan yer yüzünde bir millet olur, o millet te Melek Azazil yani Melek Tavusa hürmet edecektir. Ve milleti Yezi diye tesmiye edilecektir,, dedi. Sonra Suriyeden Şeyh Adibin Müsafiri gönderdi, o da "Lâleş,, e geldi; sonra Allah Kara Dağa indi, ve haykırdı ve otuz bin melek yarattı. Bu melekler kırk bin sene kendisine ibadet ettiler. Sonra onları Melek Tavusa teslim etti. Ve onları göklere çıkardı. Sonra Allah Kudüs diyarına indi. Cebraile dünya-

(1) J. Joseph'in izahatına göre burada «arş» tan Allahın tahtı ve «ferş» ten de yer murattır. Bu zahıda Joseph Kuranda mevcut olmiyan 60 mer'surenin 131 inci ayetine isnat ediyor (mukayese ediniz: 11 inci sure 20 inci ayet, L 1 inci sure 48 inci ayet).

nın dört köşesinden toprak celbetmesini emretti. Cebrail de toprak, hava, ateş ve su getirdi. Bunların cümlesinden ilk ademi yarattı, ve kudretiyle ona ruh verdi. Ve Cebraile Ademi Firdevse idhal etmesini ve buğdaydan başka her ağacın meyvesinden yemesini emretti. Burada Adem yüz sene kaldı. Melek Tavus Allaha "Eğer Adem bu meyveden yemezse onun nesli nasıl çoğalır?," diye sordu. Allah ona: "Bütün emir ve tedbiri senin eline teslim ettim,, dedi. Bunu müteakip Melek Tavus Ademe gelip "Bu buğdayı yedin mi?," diye sordu. Adem: "Hayır, Allah beni nehyetti,, dedi. Melek Tavus: "Ye, senin için iyi olur,, dedi. Adem bu meyveden yedi ve derhal karnı şişti. Melek Tavus onu Cennetten çıkardı, bıraktı ve kendisi göğe çıktı. Adem karnının şiştiğinden muztarip oldu. Allah bir kuş gönderdi. Bu kuş gelip gagaladı ve Ademe mahreç açtı ve Adem de istirahat etti.

Cebraile Ademden yüz sene tegayyüp etti. Adem yüz sene mahzun kaldı ve ağladı; o zaman Allah Cebraile Havvayı halketmesini emretti. Ve o da Ademin sol koltuğunun altından Havvayı yarattı. Bütün hayvanlar yaratıldıktan sonra Ademle Havva arasında evlât babadan mı, yahut anneden mi hâdis olur diye bir mübahase oldu. Çünkü bunların her biri nesli atının yegâne menşei olmak istiyorlardı. Bu mübahasenin zuhuruna Adem ve Havvanın hayvanların, kendilerine benziyen evlât vücuda getirmeleri için, çiftleşmelerini ve müşterek faaliyetlerini müşahedeleri sebep oldu. Uzun münakaşadan sonra bunlardan her biri tohumları bir desti içine akıtıp ağzını kapayarak kendi mühürleriyle mühürlediler ve dokuz ay neticeyi beklediler.

Bu müddet bittikten sonra testiği açtılar. Ademin testisinde bir kız ve bir oğlan vardı, işte Yezidiler bunların sülâlesinden zuhûr etmişlerdir. Havva'nın testisinde bir takım çürük haşerat olup etrafa pis koku neşrediyorlardı. Cenabı Hak bu çocukları beslemesi için Ademe iki meme halketti. Erkeklerin göğsünde meme bulunmasının sebebi budur.

Bundan sonra Adem ve Havva münasebeti cinsiyede bulundular. Havva ve bir oğul ve bir kız doğurdu. Yahudiler, Hristiyanlar, İslâmlar ve sair millet ve mezhepler hep bunların sülâlesindendir. Bizim cediti âlâlarımız Şit, Nuh ve Ahnuh olup hakikî cediti alâlarıdır, ki yalnız Ademden neş'et etmişlerdir.

Böyle bir hâdis oldu: bir erkek ile karısı arasında kavga oldu. Kadın bu erkeğin zevcesi olduğunu inkâr ediyordu. Erkek ise bunun zevcesi olduğunda ısrar ediyordu. Bunların arasındaki kavga bizim taifemize men-

sup bir müdebbir adam tarafından halledildi. Bu adam böyle bir hüküm vazetti, ki her nikâh vaktinde davul ve nay çalarak filân adamla filân kadın şer'i surette evlenmişlerdir diye ilân edilsin.

U zaman Melek Tavus bizim taifemiz için yer yüzüne indi. Bizim taifemizi teşkil etti ve biz hükümdar nasbetti. Bunlar eski Asur Hükümdarları da idiler: Nesruh, ki Naşirettindir; Kâmuş, ki Melik Fahrettindir; Artamis, ki Melik Şalkittindir. Bundan sonra birinci Şapur ve ikinci Şapur bize 150 sene saltanat ettiler. Emirlerimiz bunların neslinden olmak üzere berdevamdır. Fakat biz dört hükümdarı sevmiyoruz. İsâ Mesihin bu âleme gelmesinden evvel bizim dinimiz Mecusiyet idi. Melik Ahap mülükümüzden idi. Onun ilâhı Bilzebup tesmiye olunurdu. Biz onu bugün Pir-Bob tesmiye ediyoruz; Bizim Babilde bir hükümdaamız vardı. Baht-nasar tesmiye edilirdi. Acemde Ahşoraş ve İstanbulda Agrikalos vardı. Yahudiler, Hristiyanlar ve Islâmlar hatta Acemler bile bizimle muharebe ederlerdi; onlar bizi mağlûp edemediler. Allahın yardımıyla biz onlara karşı muzaffer olduk. O bize evvel ve âhir ilmini öğretiyor. Nasihatlarından biri budur:

Yer ve gök yaratılmazdan evvel, size evvelce yazdığımız gibi, Allah deniz'ler üzerinde mevcuttu. Ve zatiyle tenezzüh etmek üzere yapmış olduğu bir kayık ile denizlerin arasında (1) geziyordu. O vakit bir beyaz inci halketti ve ona kırk sene hükmetti. Bu inciye gazap ederek ayağıyla tepti. Ne şaşılacak şeydir ki onun ağlamasından (uğultusundan) dağlar, hayretinden tepeler ve dumanından gökler oldu. Sonra allah göklere çıkıp onları dondurdu ve dirseksiz tesbit etti. Sonra yere tükürdü, eline kalem aalarak bütün kâinatın yaradılışına dair bütün haberleri yazdı. Sonra zatından, nurundan altı ilâh yarattı. Bunların yaratılması bir insanın biir kandilden diğer bir kandili yakması gibi oldu. Allah dedi ki: "İşte ben gökleri yarattım, sizden bazıları çıksın da bir şey halketsin." O anda ikinci ilâh göğe çıktı. Ve ayı yarattı, üçüncüsü güneşi, dördüncüsü sema kubbesini, beşincisi yıldızı, altıncısı cenneti, yedincisi cehennemi yarattı. Biz size yukarda beyan ettiğimiz veçhile bundan sonra bunlar Adem ve Havvayı halkettiler.

(1) A.A. Semenofun notuna göre Josephin tercümesinde «kayıkla denizin «kuniniyat» ında geziyordu» denilmigtia. ve mütercim bu kelimenin manasının meçhul olduğunu kaydetmiştir. Biz ise bu cümlemin tercümesini aynen Şerefettin Beyden aldık. Galiba, Şerefettin Beyin metninde bu kelime yerinde «بينونات» olsa gerek. Müterecim.]

Malûmdur ki Nuhun tufanından başka bu âlemde yine bir tufan olmuştur. Bizim Yezidî taifesi sükûnet hükümdarı ve necip olan "NA'UMİ,, sü-lâlesindendir. Biz onu "Meliki Miran,, tesmiye ederiz. Başka dinlere mensup olanlar "NAMA,, dan neş'et etmişlerdir. Bundan babası nefret ederdi. Gemi Musuldan beş fersah mesafede bulunan Ayni Sefni'de durdu (1). "İlk tufanın sebebi - Adem ve Havva ehfadı olan yukarıda söylediğimiz veçhile; yalnız Ademin ahfadıyız. İkinci tufan bizim Yezidî taifesini anı olarak bastı. Tufan zuhûr ettiği zaman gemi hareket ederek (Sencar) dağında oturdu. Burada kayaya çarparak gemide bir rahne açıldı. Yılan yusu yuvarlak çöreklenerek bu rahneyi tıkadı. Ondan sonra gemi tekrar hareket ederek Cudi dağına gelip tevakkuf etti. Bundan sonra yılanın züriyeti çoğalıp insan ve hayvanları ısırmağa ve izaç etmeğe başladı. Nihayet bunu yakaladılar ve ateşte yaktılar. Bunun külünden pireler hal-kolundu.

Tufandan bugüne kadar yedi bin sene geçti. Her bin sene müddetinde ilâhlardan biri yere inip düstur ve kanunlar vazeder ve tekrar kendi yerine gider. Her geldiği zaman o bizimle bulunur, çünkü bizim türlü türlü mukaddes yerlerimiz çoktur. Son zamanda gelen ülûhiyet, eski zamanlarda gelen ülûhiyetlere nispeten, bizde uzun kaldı. O, velileri tasdik etti. O, Kürtçe konuşuyordu. İsmailîlerin peygamberi olan Muhammedi de o talim etti. Bu Muhammedin Muaviye namında bir hademesi vardı. Allah Muhammedin kendine itaatsizliğini bildikten sonra ona baş ağrısı verdi. O zaman peygamber hademesine saçını tıraş etmesini söyledi. Muaviye bu işi iyi bilirdi. Muaviye efendisinin saçlarını acele acele tıraş ederken kesti ve kan akmasına sebep oldu. Kanın yere akmasından korkan Muaviye bunu dilile yaladı. Peygamberi "ne yapıyorsun, Muaviye?,, diye sordu. Muaviye "kanın yere damlamasından korktum da yaladım,, diye cevap verdi. O vakit Peygamber "sen günahlı oldun; sen kendine adamlar tophıyacaksın ve benimle müsabaka edeceksin,, dedi. Muaviye "öyle ise ben evlenmem; dünya ile alâkamı keserim,, dedi.

Allah Muaviyeye akrep gönderdi. Bunlar Muaviyeyi ısırıldılar. Akrebin zehri Muaviyenin yüzüne çıktı. Tabipler evlenmesini tavsiye ettiler. Muaviye razı oldu. Evlâdı olmaması için seksenlik bir kocakarıyla evlendi. Ertesi sabah gördü ki, Allahın kudretile, bu kadın yirmi beşlik bir kız

(1) Ayni Sifni mevkii Ba'rieden beş mil mesafede vakidir.

olmuş. İşte bu kadın hâmile oldu ve "İlâh Yezid,,i doğurdu. Halbuki bu meseleden bihaber olan yabancı mezhepler bizim ilâhımızın büyük Allah tarafından koğulup gökten yere indiğini söylerler. Böyle düşünerek Allaha karşı küfredearlar ve dalâlette bulunnuyorlar. Biz Yezidî taifesi inanıyoruz, çünkü biliyoruz ki Yezid yukarda mezkûr yedi ilâhın biri idi. Biz onun şeklini ve suretini biliriz. O horoz suretindedir. Biz bu surete malikiz. Onun ismini, yahut onun ismine benziyen sözü zikretmek bizden hiç kimseye müsaade olunmamıştır. Meselâ şeytan, kaytan, şerr, şatt ve buna benzer kelimeleri ve aynı suretle mel'un, lâ'net, na'l ve saire kelimelerini telâffuz caiz değildir. Bunların hepsi bize onun hürmetine menedilmiştir. Bizim peygamberlerimizden Hassiah'ın ismine benzediğinden has (marul) yemek memnudur. Yunus peygambere ihtiramen balık ve peygamberlerimizden birinin koyunu olan geyik te bize haramdır. Melik Tavusa ihtiramen horoz da bizim şeyhlerimize ve müritlere haram edilmiştir. Bütün ham şeyler bize menedilmiştir. Duran suyu geçmek (?) (1), oturarak elbise giymek, diğer kavimler gibi halâya girip yıkanmak bize haramdır. Bunların hilâfını yapanlar kâfirlerdir. Bugün Yahudiler, Hıristiyan, Islâmlaar ve saire bu şeyleri bilmezler. Çünkü onlar Melik Tavusa karşı nefret beslerler. O da bu kavımlara öğretmez ve onları ziyaret etmez. O bizim aramızda bulunmuştur. O bize ilim (doktrin), an'ane ve ka-ideler öğretmiştir. Bu talimat ta bizde irsî olup babadan oğula intikal eder. Bundan sonra Melik Tavus semaya avdet etmiştir.

Yedi ilâhtan biri "sancak,, lar yapmış ve Süleyman Hakime teslim etmiştir. Onun ölümünden sonra bunları bizim hükümdarlarımız almıştır. Bizim ilâhlarımız, Barbar Yezit doğduğu zaman bu sancakları hürmetle kabul ederek bizim taifemize bağışlamıştır. Bundan başka bu sancakların önünde okumak için en eski ve şirin bir lisan olan Kürt lisanında iki ilâhi bırakmıştır. İlâhilerin münderecatı şöyledir:

Daima uyanık ve şen olan Allaha hamdolsun!..

Bu ilâhileri okurken onlar sancakların önünde tambura ve burgularla gezinirler. Bu sancaklar Yezidin tahtında oturan bizim emirlerimizin yanında kalıyor. Sancaklar yerli yerine geri gönderildiği vakit kavvâller emî-

(1) Şerefettin Beyin tetkiknaamesinde bu cümle yerine «ayakta tebevül haramdır» yazılıdır. Her halde gerek «Jozef» ve gerek «Semenof» lar bu cümleyi anlıyamamış olsalar gerek. Mütercim.

rin ve Nasreddin yani eski Asurilerin ilâhı Nisruh (1) un mümessili olan büyük şeyhin yanına toplanırlar.

"Siyah Kitap,, ta zikredilen emîr, şeyh ve kavvâllere gelince Yezidîlerde ruhanî ve dünyevî erarşı yedi sınıfa ayrılır. Bunların her birinin muayyen vazifeleri vardır. Birinin vazifesi diğeriyle kat'iyen karıştırılmaz. Bu sınıflar şunlardır: 1) Şeyh, Şeyh Adî türbedarıdır. Kendisini Hasan Basrî ahfadından sayar; hususî bir kuşakla başkalarından ayrılır. İstiyenlere muayyen bir para mukabilinde cennette mevki satan da odur; 2) Emîr; Yezidîlerde emaret Yezid ahfadına mahsustur. Onların elinde Yezide kadar çıkan şecere muhafaza olunur; emirler dünyevî işleri idare eder; "şunu yap ve bunu yapma!,, demek onların hakkıdır; 3) kavvâller; bunlara tanbura, ney ve dinî ilâhiler teslim olunmuştur; 4) pir; bu uruç ve tivalet meselelerine nezaret eder; 5) köçek; dinî talim, defin ve rüyaları tabir etmek, diğer tabirle gaipden haber vermek bunun vazifesidir; 6) fakîr; çocukları okutmak, tanbura çalmak, dinî rakıslar yapmak bunun vazifesidir. Fakir Şeyh Adî'ye hizmet eder; 7) molla; çocukları okutmak, kitapları muhafaza etmek, dinî merasimler yapmak ve dinî meselelerle iştigal etmek mollanın vazifesidir .(sayfa 75 - 76).

Bunlar sancakları muayene ederler, sonra kavvâlin nezareti altında muayyen yerlere gönderirler: bir sancak Halatana'ya, diğeri Halebe, üçüncüsü Rusya'ya, dördüncüsü Sencâr'a gönderilir. Bunları mahsus mukavele üzerine dört kavvâl götürürler. Götürmeden evvel Şeyh Adî türbesine getirerek ilâhiler ve rakısla büyük bir merasim yaparak vaftiz ederler. (2)

(1) Müsyü Jozephe göre bu ilâh ahd-i atikte II nei padişahlar kitabı, 19 unen bab 37 nei ayette İsaî,de 37 nei bap 38 inci ayette zikrolunuyor.

(2) Vaftiz, sünnet ve mabudu yemeğe iştirak ettirmek [Kominyon] yezidîlerin üç d nî merasimini teşkil eder. Sünnet gayri mazbut olduğu halde vafti herkes için lâzımdır. Şeyh, adî türhesi civarında bulunanlar, çocuk doğduğu gibi mukaddes vere getirip vaftiz etmeğe isticâl gösterirler. Türbeden uzak yerde bulunanların çocukları vakit vakit dolaşan kavvâler tarafından vaftiz olunur. Bunlar, türbeye getirilecek çocukları vaftiz için daima yanlarında mukaddes su bulundururlar. Vaftiz merasimi şu suretle yapılır: Şeyh çocuğun elbisesini çıkarıp üç defa suya batırır. İki defa suya batırdıktan sonra ellerini çocuğun tepesine koyup «Hol hola Soultanie Azid, tou bouia berhe Azid, Sar ka rea Azid, (sen Yezidin kuzususun, sen Yezîdî dini için kurban olabilirsin) diye fısıldar. Çocuğun baba ve annesi bu merasime iştirak edemezler. Onlar dışarda dururlar. Çocuk erkeğe vaftizden sonra on iki gün içinde sünnet merasimi yapılır. Bunlardan biri çocuğun dizlerini tutar ve diğeri de amelîyatı yapar. Ameliyattan evvel şeyh çocuğun «As Berhe Azide Sarum» ben nurlu Yezidin kuzusuyum demesini talebeder Çocuk çok küçük ise onun yerine çocuğu tutan şeyh söyler Bu merasim baba ve anne, akraba ve dostların huzurunda yapılır. Tanbur ve ney çalınır; eğlenceler yapılır Çocuğun babası bütün misafirlere yedi gün ziyafet verir.

Kurban yemeği merasimi ise ekseriya mahallî olur. Bu merasim bilhassa Diyarbekire tâbi Haliti Yezidilerindedir. Merasim şu suretle yapılır: hazurûn sofrâ etrafına otururlar. Bunların büyüğü şarap kadehini eline alarak «Ave Chia» bunedir? diye sorar ve kendi «Ave kasia İsa» (bu İsa kadehidir) diye cevap verir ve «İsa burada hazır» der. Sonra şarabı herkes içir ve en son kalau bir damla bırakmadan içir (s.178-180)-

Bundan sonra sancağı götürecektir olan kavvâl Şeyh Adî türbesinden toprak alarak mürekkep için kullanılan mazî büyüklüğünde haplar yapar. Bunları sancakla beraber götürüp Yezidilere verir. Sancağı ve onu götüren kavvâli lâzım gelen hürmetle istikbal etmeleri için kavvâl şehire yaklaştığı gibi bir muhbir gönderip Yezidileri haberdar eder. Yezidiler en iyi bayram elbiselerile karşı çıkarlar; kadınlar "hoş geldiniz,, diye sevinçle türküler terennüm ederler. Kavvâlin indiği ev sahibi ona ziyafet verir; diğerleri ise gümüşten ve her kes haline göre hediyeler takdim eyler.

Bu dört sancaktan maada yine üç sancak vardır ki cem'an yedi olur. Bu sancaklar mübarek yerlerde muhafaza olunup tedavi için kullanılır. Bu sancaklardan iki tanesi Şeyhi Adî terbüsünde ve üçüncüsü de Musuldan dört saatlik mesafede vaki Bahazani köyünde saklanır.

Kavavallar her dört ayda bir defa seyahat ederler. Bunlardan biri emirin bulunduğu vilâyete gider. Bunlar seyahatlerini muayyen bir usul dairesinde ve her sene başka bir şekilde icra ederler. Kavval yola çıkarken acı su ile yıkanır; vücudünü yağla uvar ve odalarda bulunan putların önünde kandil yakar; bütün bu merasim sancağa ait esas düsturler ad-dolunur.

Bizim yeni senemizin ilk günü "Ser sale,, tesmiye olunur. "Ser sale,, nisan ayının ilk haftasının ortalarına tesadüf eder. (1). Bugün her evde et bulunmalıdır. Zengin adam kuzu veya dana, fakir ise tavuk yahut buna müşabih bir hayvan keser. Bunların eti sersale arefesi akşamında pişirilir. "Sersale"nin gelmesiyle bu yemek takdis edilmiş olur. Senenin ilk günü mezarlara sadaka getirilmesi lâzımdır. Ölenlerin ruhu orada yaşarlar. Büyük ve küçük kızlar sahraya çıkıp kırmızımtırak renkli çiçekler toplarlar ve üç gün zarfında toplanan bu çiçekleri kapılara bağlarlar. Bu, evde yaşayanların vaftiz edildiklerine delâlet eder. (2).

Sabahleyin ise bütün evlerin kapıları kırmızı çiçeklerle süslenmiş olarak görülür. Kadınlar yanlarından geçen fakir ve fukarayı yedirirler. Aynı suretle mezarlarda da yemek dağıtılır. Burada kavvallar davul çalarak dolaşır ve mü'minleri sadaka vermiye tergiptir ederler.

(1) Harranilerin de yeni yıl başı ilk nisan gününe tesadüf ediyordu. Yeni yılın altıncı günü kurban olarak öküz keserler ve yerlerdi El-Fihrist, 392

(2) Bu gibi adet Hindistan parslarında da mevcuttur. Yeni sene bağında kapılarına bayraklar bağlanan bir ip gererler. < L. Joseph'in notu >

Yukarıda mezkûr Sersale günü saz çalmazlar. Çünkü bugün Allah arş üzerinde olarak yeni sene için kanunlar hazırlar. Hekimlerin ve kendisine yakın olanların yanına gelmelerini emreder. İlâhiler ve senalar okuyarak yere ineceğini haber verirken bütün ilâhlar ayağa kalkarak Allahın önünde izhari meserret ederler. Yekdiğerine lokmalar atarlar. Allah bunları (emirlerini) kendi mührile mühürler ve yere incek olan ilâhin eline verir. Bundan başka büyük Allah bu yere incek olan Allaha istediği gibi işler yapmağa kudret bahşeder. Ulûhiyet oruç tutanlara ve ibadet edenlere iyilik yapmayı tercih eder. İlâhlardan birinin suratına meselâ Seyyididdin yahut Şeyh Şemsin suratlarına tapmak oruç tutmaktan daha sevaplıdır. Yazın yahut kışın gelen kırk günlük oruçtan sonra bazı Yezidiler "Kuçek,, e bir ziyafet verirler. Eğer kuçek bu ziyafetin sancağa verilen sedaka olduğunu söylerse o vakit ziyafet veren oruçtan muaf olmaz. Aşar toplıyan tahsildar ehalinin tediye edemediğini görürse borçluları hasta oluncaya kadar döver. Yezidiler kuçeklere Roma ordusunu tenkil ederek yezidi tayfasını kurtarmak ve tahsildarin gazabından korumak için para verirler.

Her Cuma günü putlara bir çok nezirler bahşedilir. O vakit müezzın "Kuçek,, in evinin damında durarak ehaliyi çağırır; bu da peygamberin bayrama davetidir. (1) Herkes bu müezzının sesini kemali huşu ile dinler ve onun dayandığı taşı öperler.

Bizim şeriatımız kavvalin yüzüne usturanın temas etmesine müsaade etmiyor. Bizim evlenme âdetimize göre yeni evlenmelerin "Kuçek,, evinden bir ekmek almaları ve onu ikiye ayırıp güvey ve gelin her ikisi de kendi hisselerini yemeleri lâzımdır. Maamafih bunun yerine onlar Şeyh Adî türbesinden bir parça tuz alıp teberrüken yiyebilirler. Nisan ayında evlenme yasaktır. Çünkü bu ay yeni senenin ilk ayıdır. Lâkin bu kaide kavallara şamil değildir. Onlar Nisan ayında da evlenebilirler. Adî ehaliden olan kimse "Kuçek,, kızile evlenemez. Umumiyetle her sınıf kendi sınıfından evlenir. Lâkin emirimiz istediği kadınla evlenebilir. Ehaliden olanlar on yaşından ta yetmiş yaşına kadar evlenebilir. İsterse bir senede iki kadınla evlenir. Gelin güvey evine giderken yolda tesadüf ettiği her camiye girip ibadet etmelidir. Hatta Hristiyan kilisesine tesadüf ederse

(1) Yezidilerin fikrine göre onlarda daima peygamberler mevcut olur. «Kuçek»ler peygamberdir. Bazıları ölen salihlerin ruhlarının havada uçtuklarına ve bunların kuçeklere haber verdiklerine; insanın hayat ve mematı buurların elinde bulunduğuna inanırlar. Binaenaleyh kuçeklere izzet ve ikram etmek meselesi insanın kendi mukadderatına bağlıdır.

ona da girmelidir. Gürvey, evine geldiği gibi kıza hafifçe bir taş atma-
lıdır. Bu, kadının erkeğe itaat etmesi lüzumuna alâmet sayılır. Gelinin
başı üzerinde bir ekmeği parçalar ki, fakir ve fukarayı sevmesi lâzım ol-
duğunu gösterir. Yezidi Çarşamba ve Cuma geceleri karısıyla beraber ya-
tamaz. Bu kaideye muhalefet eden kâfirdir. Bir kimse komşusunun karı-
sını yahut evvelce aldığı bir kadını, yahut onun hemşiresini, yahut
annesini çalarsa bu, ganimet sayılır. Mihir talep edilemez. Kızlar baba-
sının mal ve mülküne vâris olamazlar. Genç kız bir arsa satılır gibi sa-
tılabılır. Eğer evlenmek istemezse babasına kendi elile kazandığı serve-
tinden muayyen miktarda mükâfat vererek kendisini kurtarabilir. (1).
Burada "Kitabı Riş,, tamam oluyor. Burada yazılan muhtelif tarihlerin bir
kısmı sır olarak ve bir kısmı da açıkça hikâye olunmuşlardır.

"Joseph" in ingilizce tercemelerini neşrettiği şayanı dikkat Yezidi
metinleri böyledir. Bu metinlerin ihtiva ettiği bugünkü Yezidi akide-
lerini, Yezidi Mitolojisini, Hristiyan an'anelerini, İslâm dogmatik nazar-
larını ve garbî Avrupa müsteşriklerinin yezidilerin menşei hakkındaki
nazariyelerini tahlil ederek Yezidilerin dinî nazariyelerini şu suretle for-
molize etmek kabildir:

Bunlar Allah denilen âli derecedeki ulûhiyete iman ederler. Ve bu-
nunla beraber bundan daha aşağı derecede olan ulûhiyete inanır ve
ona ibadet ederler. Bu aşağı derecede olan ulûhiyet, bunların fikrine gö-
re, melek tavus, Şeyh Adî ve Yezitten ibarettir. Bunlar bir vücut teşkil
eden "Üç,, tür.

Yezidilerin Allah hakkındaki tasavvurları bir tefekkür neticesi ol-
maktan ziyade akle gelen bir suretten ibarettir. Bunun içindir ki bu vü-
cudün mahiyetini idrak kolay bir şey değildir. Yunan felsefesinin de-
ğişmiyen bizatîhî kâmil olan "Vücudu mutlak,, Allahı yezidilere yabancı oldu-

(1) Kaydedelimki, yezidiler-Endugamışlar yalnız sınıf dahilinden evlenirlerler : ruhani ve dünyevîsınıflar
dan birine mensup olan yezidin kındı sınıfına mensup olmıyanlarla evlenmesi yasaktır. Meselâ şeyhin
oğlu yalnız bir şey kızile, pir oğlu yalnız bir kızıile evlenebilir. Kavval ve küçek evlâdı ise avâm evlâdıile
evlenebilirler. Bu kaidelere muhalefet edenlere ölüm cezası vardır. Nikâh gerçe daimî olarak aktedilirse de,
İslâmlardaki gibi, kolay feshedilebilir. Faaddüdü zevcat altıya kadar meşru ise de yalnız zenginler iki kadını
olurlar. Emirlere ise altıdan fazla almaya da müsaade vardır.

Mihir-«Kalam» tesmiye olunuyor. Kız ne kadar güzel olursa mihri de o kadar çok olur. Adette
«Kalam» otuz koyun yahut keçi veya bunların kıymeti olur. Erkek ve kızlar kedisine hayat arkadaş intihabında serbesttirler. Sevdiği hakkında delikanlılar analarına, anaları kocalarına söylerler. Her iki taraf
muvafakat ettikçe sonra delikanlının akrabaları kızın evine yüzük getirirler raks ve eğlence yaparlar. Bu
nişan merasiminden sonra düğün hazırlığı görülür. Düğün üç gün devam eder. İki gün muhtelif merasim ve
eğlencelerle geçer. Üçüncü gün, geyh güveyi geline getirir ve her ikisinin ellerini birleştirip bir örtü ile
örtür. Maruf sual ve cevaptan sonra her ikisinin alın ve omuzlarını kırmızı boya ile boyar. Vesair merasim
iera eder.

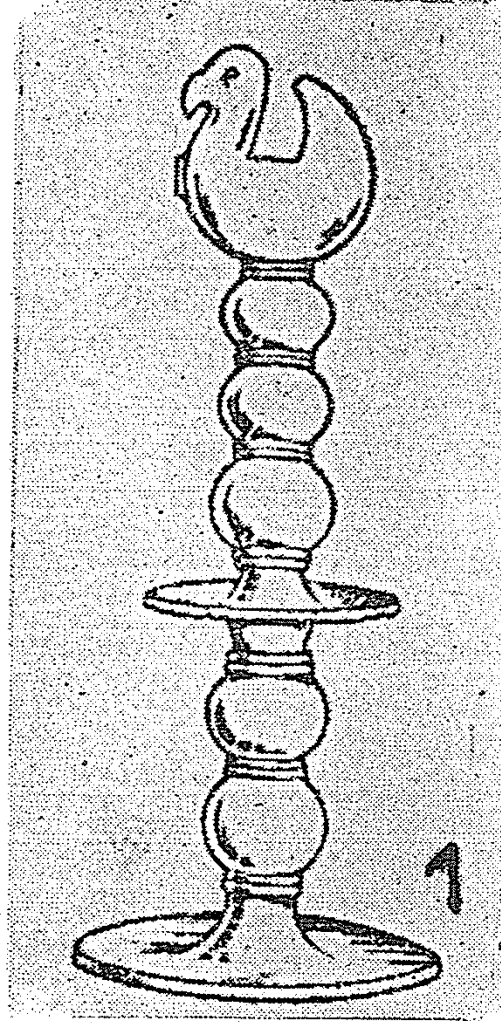
ğu gibi Yahudilerin teokratik bir mefhum olan "Yahuva,, ları da o kadar yabancıdır. Bununla beraber biz onlarda İslâmların Allah hakkındaki "Müdebbiri Mutlak,, tasavvurlarını ve Hristiyanların Mesih'te tecelli edden Allaha ait fikirlerini de bulamıyoruz. Yezidîleri Yahudiler, Hristiyanlar ve İslâmlarla birleştiren yegâne nokta, Allahın şahsiyet olması hakkındaki akidelidir.

Yezitlik pek vazîh ve muayyen bir surette gösteriyor ki Allah yalnız kâinatın hâlikıdır, lâkin direği ve müdebbiri değildir. Kâinatı muhafaza bu sisteme göre, yedi Allaha tefviz edilmiştir.

(Yezidîlerin ülûhiyete ait akide sistemlerinde diğer bir unsur ülûhiyetin müteal ve fevkattabî olmasıdır. Allah hakkındaki bu fikir galiba diğer dinî sistemlerin bakiyesidir. Fakat yezidîlerin Allahın "Müteal,, olduğu hakkındaki tasavvurları da diğer dinlerin talimatına benzemiyor. Bunlara göre halık kadirdir, kâinatın mucididir ve bununla beraber kâinattan ve onun işlerinden uzaklaşmış olup yalnız sene başında bir defa "arş,,a oturur, diğer ilâhları yanına çağırır ve onlardan yere inecek olan ilâhın eline kudretini tefviz eder. Hulâsa Yezidîlerin müşahhas Allah hakkındaki tasavvurları onun gayrifaal ve çok yüksek olmasıdır ki bir derece Eflâtunun "Mutlak-Absolut,, hakkındaki fikirlerine benzer. Yezidîler "Allah,,ı acemce "Hüda,, tesmiye ederek onun üç şekilde tecellisine inanırlar: bir kuş suretinde - Mekkei Tavus, bir ihtiyar insan suretinde - Şeyhi Adî, bir genç suretinde - Yezid. Bu "Huda,,ya ne ibadet ve ne de kurban lâzım değildir.

Bazı müsteşriklerin "Meleki Tavus"un eski Babilîlerin "Tammuz,, denilen ilâhlarının aynı olduğunu zannederler. Buna delil olarak kürtlerin (m) harfini ekseriya (v) teleffuz ettiklerini gösterirler. Lâkin bu fikir yanlış faraziyelere müstenittir. "Meleki Tavus,, isminde eski bir ilâha ait bir emmare kat'iyen yoktur. Bu ismin yalnız İblisi ifade ettiği Yezidîlerin diniyatına aşina olanlara malûmdur. "Tavus,, arapça maruf kuşun ismi olduğu gibi, "melek,, kelimesi de Kürt lisanında hükümdar, yahut meleki ifade eder. Yezidîlerin kendileri de bu "İlâh,,ın ismini böyle yazarlar, böyle teleffuz ve böyle izah ederler. Buna delil olarak Yezidîlerin "Melek Azazil,,i tavus suretinde temsil ettiklerini gösterebiliriz. Fakat niçin Yezidîler İblisi tavus kuşu şeklinde temsil ediyorlar?. diye bir sual varir olur. Bunun cevabını biz eski Babil, galiba eski Asurîlerin de dininde buluruz. Bu dinlerde şeytanları temsil eden mukaddes kuşlar

mevcuttu. Bunların akidelerine göre bu kuşlar insaniyetin hayatına, Zerdüştilerin "Feruer" leri gibi, tesir icra ederlerdi. Altından yapılan bu kuş heykelleri Babil hükümdarının saraylarında bulunurdu. Filistinde Feni-
keliler ve Filistinlilerde güvercin kuşları takdis edilirdi. Yahudiler Same-
rileri güvercine ve saireye tapıyorlar diye ittiham ederlerdi. Yezidilerin
iblisi niçin Elcezire kuşlarile değil, menşei Serendip olan tavus kuşu su-

Meliki Tavus (İblis) in sembolü

retinde temsil etmeleri meselesine gelince, bu cihet Islâm an'anelerile izah edilebilir.

Adem ve Havva cennetten çıkarıldıkları gibi yerin muhtelif noktalarına indiler: Havva Arafât dağında bulundu, Âdem Serendib adasında, Tavus Kabil'de ve İblis Rilbas'ta bulundular. Bu efsanede Tavusla İblis beraber görünüyorlar, aynı zamanda bunların her ikisi de aynı günah için tecziye edilmişlerdir. Kur'ana göre (2inci Sûre, 28-31inci âyet) Şey-

tanın cinayeti tekebbürülüğü idi. Tavusun cinayeti hakkında ise kat'iyen söz yoktur. Bununla beraber tekebbürlük hakkında söylenen bir darbimeselde tavus kuşuna dair bir işaret vardır. Bundan da şu neticeleri çıkarmak mümkündür: Tavus kuşunun tekebbürlük sembolü olması ve Kur'anda zikredilen Şeytanın cinayeti yukarda mezkûr efsanenin Yezid ibni Enis'in müritleri arasında intişarına sebebiyet vermiştir; ve İranda bulunan Abede-i İblis tesirinde eski an'ane evvelki manasını kaybederek Tavus kuşu İblisin sembolü olmuştur.

Mösyö Jozefin izahatı bu şekildedir. Fakat onun bu son fikirlerinde isabet ettiği şüphelidir. Müslümanların tasavvurlarına göre tavus kuşu güzellik ve lâtafeti temsil eder. Gerek islâm tabiiyat âlimlerinin ve gerek yüksek Şark şiirlerinin tavus kuşu hakkındaki tasvirleri bize bunu isbat ediyor. Şark şiirlerinde tavus nefasetin, letafetin ve nezaketin müradifi olarak kullanılır. "Tavus -u- Firdevs", "Tavus -u- Südre", "Tavus -u- Huld", "Tavus -u- perrân -ı- Ahdar,, gibi tasavvuf ıstılahları ile bu cihet bilhassa ifade edilmektedir. Meşhur Ebû Sa'îd Meyhenî'nin mürşidi Ebulfadl, Hasan Serhasî'nin piri Ebû Nasr Sarrâc "Tavus al-Fukarâ", yani "Sofiler tavusu,, tesmiye edilmiştir. (1).

Tâvûsun bu sembolik mahiyeti İranda Ebul al Kâsım Tâvûsî tarafından tesis edilen "Tâvûsiyye,, tarikat ile de tebarüz eylemiştir. Ebul al Kâsım'ın "Tâvûs,, tesmiye edilmesine sebep onun her cuma gecesi göklere (Mî'raca) çıkıp vahî almış olduğundan imiş(2). Bundan maada Kafkasya hududundaki Acemlerde, Berber Kürt, ve Horasan Çingenelerinde "Tâvûs,, pek mergup kadın ismi olarak müstameldir.

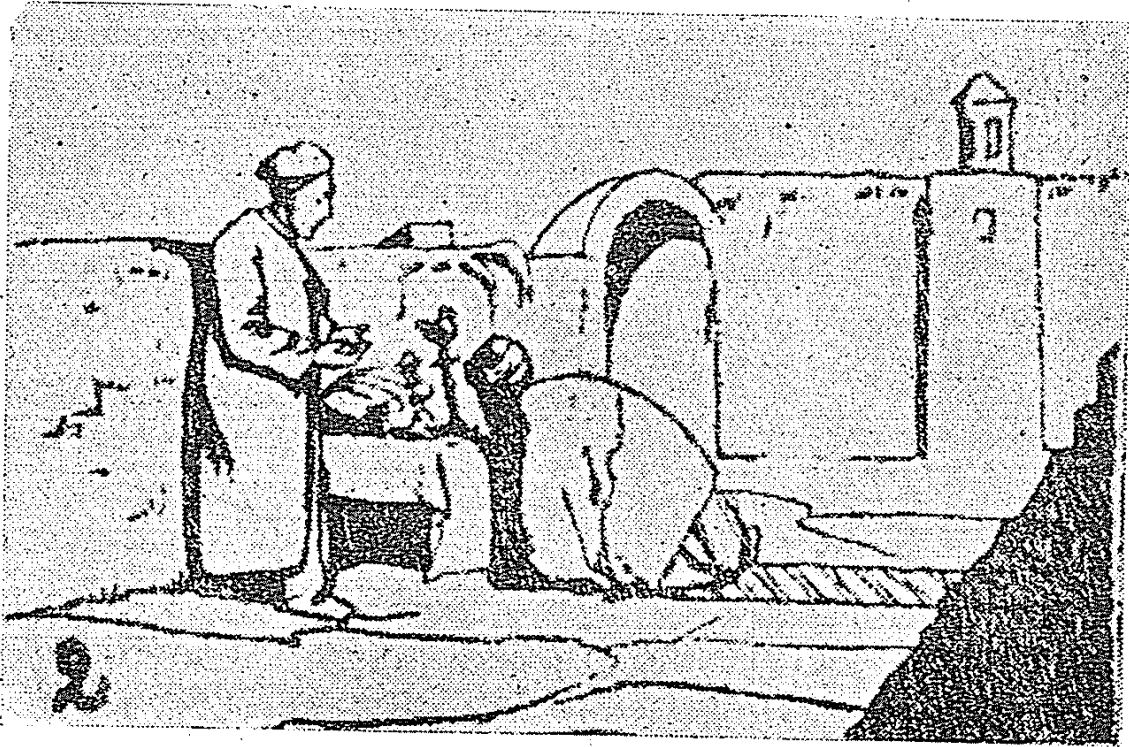
Yezidi kozmogonisinde Melek Tâvûsun mevkii pek büyüktür. Orada bu Melek Gnostiklerin Demurg'ının yerini tutuyor. (" مصحف ریش " Allah ona " bütün umuru kâinatı senin eline verdim,, diyor) ve yalnız Meleklerin reisi olmakla kalmayıp bütün kâinatın reisi gösteriliyor. Bu cihetleri nazarı dikkate alarak diyebiliriz ki, diğer dinlerin akidelerine göre lânet edilen bu ilk yaradılan meleğin haiz olduğu bütün azamet ve haşmeti

(1) -Bakınız: Pr. Jokovski tarafından neşredilen «حالات وسجنان شيخ ابو سعيد» Petresburg, 1896.s.9.

(2) Bu tarikat, müritleri tarafından «Hazret Ağa» tesmiye edilen, şeyhi Türbe-i Haydar'dan «Bircan» a giden yol üzerinde vaki «Günabat» da sakindir. Bu köy haritalarda «Cumin» diye kaydedilir. Bu şeyh bundan yirmi sene evvel berhayat olup 55 yaşında idi. Bu tarikat hakkında edebiyatta bir malûmata tesadûf elmedim. Lâkin Horasan Acemlerinin bu tarikattan bahsettiklerini çok işittim.

" Melek Tâvûs,, kelimesi daha canlı olarak ifade eder. İblisin bu " Melek Tâvûs,, ismine gûya pendat imiş gibi onun hristiyan dininde de daha az azametli olmıyan fecir, şafak, lucifer, Fosfuros isimlerini buluyoruz.

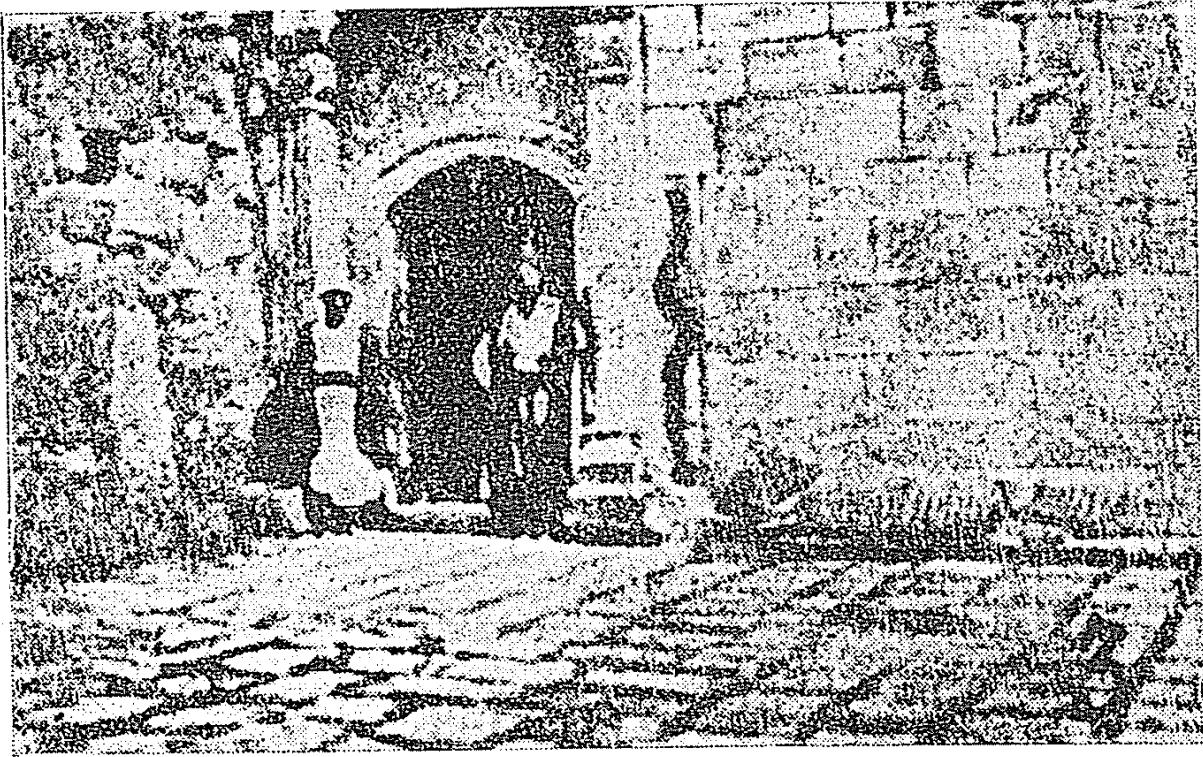
Yezidîlerin ne için iblise taptıklarını ve onu kendi hamileri diye itikat ettikleri meselesine gelince; bazı âlimler bunu, iblisin ruhu şerir olduğundan dolayı gazabından korkmak ve onu merhamete getirmek için çalışmak lüzumundan, rahim ve rahman olan Allah ise bu gibi şeyleri talep etmediği itikat edildiğinden ileri geldiğini zannederler. Diğer bir nazariyeye göre Yezidîlerin iblise tapmaları onun Allaha karşı isyanı için muvakkat ceza çek-

Meleki Tavusa ibadet

mekte olup nihayet tekrar semada yüksek mevki alacağına inandıklarındandır. Onlara göre Allaha melekleri arasında cereyan eden hadiseler insanlarm müdahale etmeleri doğru değildir. Meleklerin hepsine de hürmet lâzımdır. I. Joseph bu faraziyeleri kabul etmiyor. Onun fikrine göre bu meseleye dair üçüncü nazariye daha muvafıktır. O nazariyeye göre, Yezidîlerin mukaddes kitaplarında "Melek Tâvûs,,un ervahı habiseden olduğu ve onun dergâhı haktan koğulduğu hakkında söz yoktur. O, onbin senedenberi ale-mi idare eden yedi ilâhtan biridir.. İşte bunun içindir ki " Melek Tâvûs,, a taparlar.

Yukarda zikredildiği veçhile "Şeyh Adî,, melek Tâvûstan sonra ikinci ilâhtır. Fakat bu Şeyh Adî bir çok ilâm müellifleri tarafından tercümei hali kaydedilen tarihî şahıs değildir. Melkiysidik ملكىسدىق gibi babasız ve anasız zuhur etmiş ve Melek Tâvûs tarafından Has kavmini talim ve irşat için göndermiştir.. O, ölmemiştir ve ölmeyecektir.. Onun ismi, ilâhî mebde tecelli ettiği bütün insanlarda görülür, ki bu cihetten Yezidilerin Şeyh Adî hakkındaki akideleri hristiyanların Ruhulkuddüs hakkındaki akidelerine yakındır. Şeyh Adî gûya Ruhulkuddüs olup " كوچك " tesmiye edilen peygamberlerde tecelli eder ve onlara esrarı semaviyeyi keşfeder.

Şeyhi Adî türbesi

Şeyh Adî tarihî şahıs olmak itibarile, islâm müelliflerinin verdikleri malûmata göre, Şafii mezhebine mensup Sünnî ülemasından olup züht ve takva ile temeyyüz etmiş bir zattır. Akaidi islâmiyeye ait bir çok eserleri vardır. Bir çok şeyhlerin ve zühtü takvalarile maruf zatların talebesi olan Şeyh Adî, rivayete göre, Balebekten neşet etmiştir. İçinde dünyaya gelmiş olduğu hane el'an mübarek addedilerek ziyaret olunmaktadır. Dünyadan uzaklaşarak Musul vilâyetine geldi ve orada Hakkâri dağlarında yerleşerek bir zaviye tesis etti. Yine aynı malûmata göre Şeyh Adî "Al'adaviyye,, ta-

rikinin müessisi addolunur. Kalabalık olan mürütlerinin onun sahibi velâyet olduğuna inandıklarını Ibn Xallikân şu suretle keydediyor: "Bunlar itikatlarını o dereceye çıkardılar ki ona ibadet ederek onu kible itti haz ettiler, âlemi uhrada onun en büyük melce ve istinatgâh teşkil edeceğini zannettiler,, (1). Diğer bir müellif (Muhammet Emin al' Umari) (2) bu malûmata şu sözleri ilâve ediyor: "Allah ona bir belâ verdi : kendilerini Yezide nisbet veren ve "Yezidî,, tesmiye edilen bir mürtedler mezhebi zuhur etti. Bunlar güneşi ilâh addederler ve İblise taparlar,, (2). Şeyh Adî bir rivayete göre 557-1161 de ve diğer bir rivayete göre 555-1160 te hayatının son senelerini geçirdiği yerde ölmüştür (3).

Jozef, Şeyh Adînin Manes'in talebesi olan Adde yahut Adî ile bir şahıs olduğunu ve Şehy Adî ismi altında Yezidîlerin ilâhlardan birini takdis ettiklerini ileri süren âlimlerin fikrine iştirak etmiyor. Bu meseleye dair mevcut olan diğer bir fikri Jozef büsbütün sükûtle geçiyor. "Şeyh Adî,, namile tesmiye edilen iki şahıs olmuştur: biri mevzubahs olan Şeyh Adî XII nci asır sofî ve âlimlerinden olup, diğeri de XIII üncü asırda yaşayan Kürt bağçrvandır ki müruru zamanla bu iki şahıs bir şahsiyet addedilmiştir. 1452 de yazılan ve nak tarafından neşredilen Suriye metni "Şeyh 'Adî,, de Arap sofisini değil, Kürt bağçrvanı görüyor ve onun türbesinin bir zamanlar Nesturî manastırı olduğunu kaydediyor (4). Bizim müellif Yezidîlerin takdis ettikleri "Şeyh 'Adî,, yi İslâm müellifleri tarafından tercümei halleri tesbüt edilen meşhur tarihî şahıs addediyor. Bunun türbesini ve oradaki camii tavsif ederken Yezidîlerin bunun şerefine yaptıkları büyük bayram hakkında malûmat veriyor. Bu bayram her sene Roma takvimile 15 nisandan 20 nisana kadar devam eder. Bu bayram esnasında "Şeyh 'Adî" nin türbesine her taraftan erkek ve kadın zairler toplanır. (5).

(1) Biographical Dictionary, Paris 1842 t. I, p. 316 (I. Joseph).

(2) Manhal Al-Ulia wa masrab-ul-Asfia, Şeyh Adî, N. Siouffi tarafından Journ. Asiat., 1885, s. 80 de nakledilmiştir.

(3) Bu şahsın hayatına dair çok dikkatle toplanan malûmat R. Frank'ın «Scheich Adî, Der grosse Heilige Yezidis» nam eserindedir. (Berlin 1911). Bu şeyhin tesis ettiği «Al Adaviyye» tarikatide yezidî mezhebiyle karışmış ve tarikatın evvelki şekline ait malûmat pek azdır. Bu misal, C. H. Becker'in kaydettiği gibi tasavvuf tarikatının teessüsü islâmiyete eski mecusilik akidelerinin girmesine sebep olduğuna yeni bir delildir. (Pfammüller, Prof. G. Handbuch der islam-Litratuer-Berlin, 1923, s. 309.)

(4) Bu hususta bakınız: Luke, Mosul and its Minorities, p.p. 129-130.

(5) Şeyh, Adî'nin türbesi ve camii gayet güzel bir ovada bina edilmigtir. Buraya girmek için yegâne bir geçit vardır. Bu ova «Bedri» köyünden (ingilizce yazılır: Baadrie, Ba-dri) üç saatlik mesafede olup yabani çiçeklerle örtülmüştür. Bütân ova mukaddes addolunur. Temiz olmayau hiç bir şeyin burada bulunmasına müsaade edilmez. Yalnız ayak gezmeğe, yabani hayvanları avlamağa, otlarını yolmağa ve sularını bulandırmağa xaliyen müsaade etmezler. Caminin avlusu taşla ihata edilmiş olup etrafına küçük haneler yapılmıştır. Bu hanelerde türbenin ve mukaddesatın hâdimleri yaşarlar. Büyük pir yahut mezhep reisinden maada, kimse bu «Harem» yanında defnedilemez.

Camiiin methalinde ve onun yanlarında kabartma şekillekten ibaret semboller yapılmıştır: Arslan, yılan, balta, insan ve tarak; Arapça ve süryanice kitabeler bazısı başaşa olarak avlu etrafındaki duvarın

Yezidîlerin dîninde üçüncü esas unsur teşkil eden akide bunların kendi mezhepleri menşei ve Ceddi alâları Yezid olduğuna ve bunun ülûhiyetine inanmalarıdır. Buna ibadet etmezlerse de ismini mabedin avlusunda en şerefli bir yere „ملك يزيد راحة الله عليه“ diye yazmışlardır. Bunun bir tarafında da „شيخ عدى راحة الله عليه“ diye yazılıdır. Avlunun bir köşesinde bunlara hürmeten her gece kandil yanar. İ. Joseph, Yezidîlerin kendi menşelerini Yezid ibni Mu'aviye'ye irca etmelerini (ki, bazı Garp âlimleri de bu fikri tasvip ediyorlar) tarihî esası olmıyan bir efsane addediyor. O, XII nci asır müellifi Al-Şahrîstânî'nin Yezidîlerin Yezid ibn Unays (1) in tâbileri olduğuna dair verdiği malûmatı daha esaslı görüyor. Bu zat İslâmın ilk devirlerinde haricî mezheplerinden birini tesis etmişti. Onun talimatına göre allah Acemlerden bir Resul gönderecek Semada yazılmış olan bir kitap indirecek ve ona bir saat-an keşfedecektir. Bunun neticesinde bu yeni Resul Muhammedin şariatini bertaraf edecek ve Kur'anda zikredilen Sâibîler dînine tâbi olacaktır. Joseph'in fikrine göre, Yezidîler Şeyh Adî'nin salâhı fevkalâdesine müncezip olarak onun davetine icabet ettiler ve onu kendi muallimleri olarak tanıdılar. Mezhebin tarihi arefesinde ve Şeyh Adî zamanında bir çok Hristiyanlar, Acemler ve Müslümanlar bu noktada birleştiler, Yezidîlerde bulunan bir çok eski Mecusîlik bakiyelerini buna ilâve ettiler, ki bugünkü yezidîlik, muhtelif dinlerin halitasından ibarettir. Bunların dininde "Yezidîlik, Hristiyanlık, İslâmiyet, bilhassa tasavvuf ve Mecusîlik unsurlarını tefrik etmek çok kolaydır,,.

Yezidîlerin "Yedi İlâh,, denilen ülûhiyetleri hakkında bir kaç söz söyleyelim: Bunların tasavvurlarına göre bu "Yedi İlâh,, Yedi Şeyhten ibaret olup Allah Tâlâyâ Yezidîler bunlar vasıtasile müracaat ederler. Bu ilâh-

muhtelif yerlerine konulmuştur. Yılan sureti insanda kuvvetli bir tesir bırakıyor. H. Ch. Luke'nun sözlerine göre bu "soğuk, siyah ve parlak bir yılan suretidir: gerçe e taştan yontulmuş ve rengide kurşuni siyahtır, lâkin bu resim insana birdenbire burada ilk baharın masum nefaseti içinde Apollon ruhunun saklı olduğunu hatırlatır. Bu muhtelif kabartma sembollerin mütlik manası meçhuldür. Camii'nin dahili uzunca bir haneden ibarettir. Ortada, katıyen ziya görmıyen kubbemsi bir salon vardır. Bunun direk'eri iki "nef" teşkil eder. Sütunlar damı tutarak, Cenup tarafındaki "nef" te, methalin sağında, kayadan çıkan fevkalâde nefis bir çeşme vardır. Bu suya büyük bir ifikat bağlarlar ve onun Mekkedeki mübarek Zemzemden geldiğine inanırlar. Bunun suyunu çocukları vaffiz etmek ve diğer şifa niyetleri için kullanırlar. Şeyh Adinin mezarı pek hafif tenvir edilen ayrı bir oda içindedir. Üzerinde dört köşeli geniş bir perde vardır ki üzerinde ayet-el Kursî yazılmıştır. Bu odanın ortasında, mezarın yanında dört köşeli ne sıvalı bir sandık vardır. Bunun içinde mezar toprağından yapılmış yuvarlak haplar vardır. Bunları ziyaretçilere satarlar, yahut dağıtırlar. Bu haplar hastalıklara, habis ruhlara karşı istimal edilirler. Diyorlar ki her gece türbeyi üçyüz altmış kandil tenvir eder. Luke diyor ki, bu türbe yukarı Eleazirenin eski Hristiyan kiliselerine benzer, yukarıda mezkûr ceki suriye metnini yazan rahip (1452) bu türbeyi Nasturiler tarafından tesis edilmiş addetmek için şerhhalde az çok delillere malik bulunuyordu (Joseph, s. 136-137).

(1) Bu ismi Joseph Yezit Bu Unais diye İngilizce ve al-Şahrîstânî'den de Arap harûfatile يزيد بن ابيس kaydediyor.

ların ekserisinin ismi gösteriyor ki bunlar meşhur sofi yahut din âlimleri (teolog) dirler: Şeyh Abdülkadir Geylânî, Şeyh 'Adî'bin muasırı ve meşhur keramet sahibî Kadîb-al-Ban, Hallac Mansur, meşhur sofi ve âlim Şeyh Hasan Basrî, Fahreddin al-Tabarîstanî al Kayizî.

Bu tarihî şahısları talî derecede ilâhlar diye tasvîr etmek (Yezidîlerin bazıları bunları Melekler zannediyorlar, bazıları bunları "Avesta,, nın „yedi Amşap,, yahut "Ebedî Ruhlar,, ı gibi tasavvur ediyorlar, bazıları da büyük Allah sıfatları telekki ediyorlar), müellifin fikrine göre, insanların ruhî hususiyetlerinden olan insana tapmak ihtiyacı meselesini teyit ediyor. Pek eski zamanlardanberi insanların kendi reislerine muhtelif unvanlar vermeleri de bunu isbat eder. "Tel-Amarn,, da bulunan levhalardaki eski Suriye Melîklerinin yazılarında Mısır Firavna "Benim ilâhlarım,, diye hitap edilmektedir. Hükümdar Tir aynı suretle "benim Efendime; Hükümdarıma; benim Oğluma, benim Allahıma,, diye yazıyor. Bilhassa eski iptidâî dînlerde ölümlere fevkalbeşerlik atfolunur. Ölümler dehşet verir, ölümlerin ruhlarından korkulurdu. Lâkin bu münasebet yavaş yavaş dostane bir şekil aldı, ölümlerin ruhile münasebete girmek yolları bulundu; onlara kurban ve nezir takdim etmeğe başlandı, ölümlere hürmet etmek akidesi kdoğdu ki aşağı yukarı bütün dinlerde mevcuttur. Dînlerin tarihî inkişaf tekâmülünde biz şayanı dikkat bir hadise buluyoruz: umumen ruhlara iman devri geçtiği gibi ruhlar kütlesinden ayrı ülûhiyetler teşekkül etmeğe başlar ki, nihayet bu "ülûhiyet,, doğrudan doğruya bir şahıs olarak tasavvur edilir (buna mîsal olarak "Astart,, ı, "Ba'l,, ı, "Adal,, ı, "Aşirt,, yanında görüyoruz). Bunun pratik ifadesini bugünkü Yezidîliğin tekâmülünde buluyoruz ki, burada yedi Şeyh ve mürit, ve onlardan Şeyh 'Adî, müşahhas ilâhlar olmuşlardır.

Olabilir ki Joseph bu muhakemelerinde isabet etmiştir. Bununla beraber ihtimal ki biz burada Şîa mezhebinin, imamlar ve Allah ile kulları arasında vasıtaçılık eden ruhanî rehberler hakkındaki umumî talimatının bir nevi inikâsını görüyoruz. Pamir havalisi ve Pamir dağları tasavvufunda (maalesef bunlar kat'iyen tetkik edilmemiştir) bir akide vardır ki, buna göre imamet Câferî Sadık'ta munkati olduktan sonra keramet sahibi olan büyük Şeyhlere, Abu -ı- Hasan al Harakanî, Ebayazîd al Bastamî ve sairelere intikal etmiştir. Bunlar imamlar ve aynı zamanda hâmi ve hâfızlardır (demek ki aşağı yukarı ülûhiyet sıfatını haizdirler). Bugünkü Yezidîlerin "Yedi İlâh,, ı ile bu mesele arasındaki münasebet elbette tetkike muh-

taçtır. Fakat bu mümkündür. Biz burada yalnız bizim müellifin sükûtle geçtiği bir fikri serdediyoruz.

Müellifin, Yezidilerin kendilerini Yezid ibn Mu'aviye'ye nisbet etmelerini efsane addederek mezhebin müessisi Yezid ibn Unaysa olması hakkındaki fikirleri üzerinde de durmak istiyoruz. Şehristanî Yezid ibn Unaysanın talimatına dair umumî şeyler söylüyor, Yezidilerin Şeytana tapmaları meselesini kat'iyen zikretmiyor ve kendisine muasır olan Şeyh 'Adî'nin Yezidiler tarafından ülühiyet derecesine çıkarıldığını söylemiyor. Bununla beraber dikkat etmeliyiz ki "Kitab al Cilve,, de Şeyh 'Adî'nin sülâlesi "Mervan ibn al-Hakem,, e çıktığı zikrolunuyor. Şu suretle Yezidilerin mukaddes Pirleri Emevî sülâlesine mensup oluyor (Orta Asyada bunlar Haricîlerden addolunmuşlardır) (1). VIII nci asırda iskat edilen Emevî sülâlesi Afrika ve Asya islâmları arasında uzun müddet kendi taraftarlarını bulundurmuştu; bunlar hilâfet hakkını Emeviler elinde bulundurmak hayalinde idiler. Pek muhtemeldir ki iskat edilen sülâle taraftarlarının muayyen siyasî nazarlarından maada kendilerine mahsus dinî yazarları da olmuş olabilir. X uncu asrın Arap müellifi Mas'ûdiye göre, onun muasır, Mısır ve Habeşistanın ma'muresine altı günlük mesafede vaki vahaya malik olan Abdülmelik ibn Mervân "Mervâniyülmezhep,, idi. Emevîlerden en son hükümdar olan ikinci Mervân (744-126 — 750-132) cülûsuna kadar on bir sene Elcezire, Azerbaycan, Ermenistan ve Kürt kabilelerini idare etmişti (kendisi Kürt kızından doğmuştu) (2). Görülüyor ki Yezidilerin, kendi dinî fikirlerini Emevîlerle, Mervânın selefi olan birinci Yezîde bağlamak için az çok delilleri vardır.

Ulûm akademisi azasından N. Marr'ın fikrine göre "bugün bizim Yezidî tesmiye ettiğimiz taifenin eski hakikî ismi "Çelebî,, yani "Allaha iman eden", "Allaha ittîba eden" olmuştur (ki Çalap-Allah demektir. Aramîlerde "Çelem,, telâffuz edilen bu kelime put ve suret manasını ifade ederdi. Kürtçeye Çelep şekline egeçmiştir). Yezidilerin bugünkü isimlerinin menşei ise, galîba eski acemce olan "İzed,, yani Allah kelimesidir. Bazı Yezidiler, meselâ Erivan vilâyetinde, kendilerini "Ezdi,, tesmiye ederler. Bu istilâh ise acem lisanının diğer bir lehçesinde müstamel ve Allah mana-

(1) Şerefüddin'in Kürt tarihi de "Şeyh, Adîyi « بود از تابان خدای مروانیه » diyer (Lerch, Izsedvan, ob Irans, Kurdah (I, St. Petresburg, 1856. s. 50).

(2) W. Barthold, «Müslümanî mezhebi Mervaniler hakkında» (İz. R. İ. Akad. N. mecmuası. 1915, s. 613-664).

sında olan "Ezd,, kelimesile pek güzel izah olunuyor. Demek ki biz Yezidî ve Ezdi kelimelerinde Yafesî olan Çelebi ıstılahını boğmuş olan İran ıstılahını görüyoruz. (1).

I. Joseph bu malûmatı getirmiyor. Çünkü Yezidîler hakkındaki Rus bibliyografyası ona malûm olmamıştır. Maamafih "Yezidî,, isminin "Ahri-man,, mukabili olan "İzed,, yahut „Ezd,, (Avestanın İezatası) neşet etmesi mümkün olduğuna dair garbî Avrupa âlimlerinin fikrini kaydetmiştir. Demek ki bu ismi taşıyan kavim "Hayır İlâhı,, na iman etmiş oluyor. Yezidîleri İblise tapmakla ittiham etmek ise Parslar arasında "یزید فرور" kelimesinin şerir ruhun refiki olan ruhun ismine mutabık olmasından dola-yıdır. (2).

Bazı âlimler, başta Pr. Jackson, Yezidîlerin İblise tapmalarının menşei-ni en eski İran membâna irca ediyorlar. Amerikalı İraniyatçının fikrine göre "pek mümkündür ki Yezidîler pek eski zamanda Mazanderân'da bulunan ve Zerdüş't tarafından teessüfle tel'in edilen şer dîninin bakayasını muhafaza etmiş olsunlar,,. Jackson kendi nazariyesini birçok misallerle gösteriyor ve diyor ki "Yezidîler bir adamın yere tükürdüğünü görürler-se bunu kendilerine tahkir addederler. Çünkü bu onların fikrine göre İb-lisi tahkir telâkki edilir". Bu itikat, Jackson'un fikrine göre, Zerdüş'tün toprağı kirletmemek ve pislememek hakkındaki emrinin inikâsı olabilir. Jackson sözüne devam ederek diyor ki "Avestada zikredilen Devayasna yahut abede-i-İblis Yezidîlerin itikatlarına müşabih bazı fikirler taşımış olabilirler. Meselâ İblisin ismini anmamak ve saire gibi,,. (3).

Yezidî isminin menşei-ne dair söylenen bu fikirleri, onların ilk Emevî-lere olan ve izah edilmeyen münasebetlerini hülâsa ederken calibi dikkat bir noktayı nazarı itibara almalıyız. Çitral, Kâncut ve Efganistanda "Mer-vanî,, denilen bir mezhep mevcuttur. Bunlar Emevîlerle bağlanmış olup bütün etraflarındaki Müslümanlar tarafından menfur telekki olunur ve "Yezidî,, tesmiye edilirler. Bunların akidelerine, dinî kitap ve ayinlerine aşina olmak Küçük Asya Yezidîleri meselesinin karanlık noktalarını ay-dınlatabilir, yahut İran dünyasının en uzak şarkında vaki bu Çitral, Kan-

(1) N. Marr. «Esçe o Slove çelebi» (Z.W. Otd. XX, s. 140-144.)

(2) Bore, E. Dict. des Religions, t. IV. art. Yezidis. P. 317 (Joseph'in notu).

(3) Jackson, a. V.: Persia Past and Present. P. 10 (Jos.).

cut ve Efganistan Yezidileri Elcezire ve Mavarai-Kafkasya Yezidilerinin ismini yalnız tesadüfi olarak taşıdığını izah etmeğe yardım ederdi.

[Pröf. A. A. Semenofun. "*Bulletin de L'Universite de L'Asie Centrale* (lv. 16, Taşkent) mecmuasındaki "*Poklonenie Satane u penedne aziatskäh kurdov-yezidor*," unvanlı makalesi Türkiyat Enstitüsü asistanı Abdülhadir B. tarafından tercüme edilmiştir.]

Mütercimin ilâvesi:

15 Nisanda iñtişar eden İstanbul gazetelerinden, İstanbul mahkemesinde "altmış maznunlu mühim bir d'ava,, nın rüyetine başlandığı ve 6 Hazirana talik edildiğini öğreniyoruz.

Maznunların istiçvabı esnasında mahkeme salonunda cereyan eden muhaverelerden anlaşıldığına göre adliyeye in'ikâs eden "Kasımpaşa hâdisesi,, tercümemizde mevzuu bahsedilen "Tavus Melek,, in "başı altından kopmuş,,. Mahkeme salonunda "Tavus Melek'in hışmına gel inşallah.,, gibi sözler de işitildiği muhbirler tarafından kaydolunmaktadır. (Milliyet; 15. Nisan. 1931).

Dinî bir ayınle alâkadar olan bu hâdisede Yezidî mezhebine mensup şahısların yahut bir zümrenin iştiraki olup olmadığı, olduğu takdirde bu mezhebin İstanbuldaki vaziyeti ve teşkilâtı diniyesi muhakemenin neticesinde tavazzuh edecektir. "Kasımpaşa hâdisesi,, muhakemesi bu cihetten calibi dikkattir.
